

Отже, в розвитку мовної кольористичної палітри в українській мові ХІХст. із творчістю Т. Г. Шевченка виразно намічається зростання психологічної узагальненості кольористичного епітета, що відповідає загальному спрямуванню до психологічного поглиблення реалізму в другій половині ХІХ ст.

Використана література:

1. Алимпиєва Р.В. Семантическая значимость слова и структура лексико-семантической группы (на материале прилагательных-цветообозначений русского языка). – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1986. – 180 с.
2. Бахилина Н.Б. История цветообозначений в русском языке. – М.: Наука, 1975. – 290 с.
3. Ващенко В.С. Епітети поетичної мови Т.Г. Шевченка. – Дніпропетровськ, 1982. – 82 с.
4. Ващенко В.С. Мова Т.Шевченка. – Х., 1963.
5. Венгерівська М. Про сприйняття чорного як „психологічну реалію” – Урок української. – 2002 – № 4. – С. 29.
6. Дзівак О.М. З історії назв кольорів // Українська мова і література в школі. – 1973. – № 9. – С. 81-84.
7. Дятчук В.В., Пустовіт Л.О. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови. – АН УРСР Ін-т мовознавства ім. О.Потебні – К: Наукова думка, 1983. – 154 с.
8. Журба І.Я. Из спостережень над епітетом у поетичній мові Т.Г. Шевченка, Наукові записки Миколаївського педагогічного інституту. – Вип. IV, 1953.
9. Ковальова Т.В. Лексико-семантичні поля кольоративів в українській поезії поч. ХХ ст. Автореф. Дис. ... канд. філол. наук. – Х., 1999. – 16 с.
10. Цветовая культура в истории цивилизации / Сост. Е.В. Ковершникова. – Днепропетровск, 1988.
11. Коцюбинська М. Образне слово в літературному творі (Питання теорії художніх тропів). – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – С. 3-54.
12. Коцюбинська М. Етюди про поезику Шевченка. Літературно-критичний нарис. – К.: Радянський письменник, 1990. – 272 с.
13. Критенко А.П. Колір і барви в поезії Тараса Шевченка // Мовознавство. – 1967. – № 4. – С. 63-74.
14. Шевченко Т. Повне збір. творів: В 10 Т. – К.: Вид-во АН УРСР, 1951, Т. 1; 1953, Т.2.
15. Шулінова Л.В. Словесна поезика Л.Українки (поетизація семантики кольору). – Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1999. – 17 с.

Равлюк С.І.

АКСІОЛОГІЧНІ ПОРІВНЯЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ У ХУДОЖНЬО-ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ РІЗНОВИДІ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ

Художня публіцистика спрямована на різнобічне вивчення людини, оскільки саме людина є центром уваги публіцистичного стилю, на характеристику людини з погляду її професійної діяльності, поведінки, характеру, побуту, соціального статусу та суспільно-політичної позиції.

Останнє десятиліття ХХ століття відзначалося бурхливими змінами в політичному, соціальному та культурному житті українського народу, що спричинило зміни у структурі української мови взагалі і нормативній цінності мовних одиниць зокрема, підтвердження цього процесу можна виявити при аналізі

текстів художньо-публіцистичних виступів сучасних українських письменників-публіцистів. В основі оцінювання позамовних реалій лежать певні моральні кодекси. “Поняття моралі, звичайно, пов’язане з розвитком суспільства. Вже на найнижчому ступені розвитку суспільства почали формуватися високі моральні властивості людини. Особиста гідність, красномовство, релігійні вірування, прямота, мужність, хоробрість стали загальними рисами характеру, але разом з ними з’явилися жорстокість, зрадництво, фанатизм” [1, 221]. Тому ставлення мовця до навколишньої дійсності зумовлене психологічним аспектом моралі, пов’язаним зі сферою соціальних почуттів, з потребами людини чи її моральними якостями [1, 221].

Оцінка є засобом вираження інформації про певну цінність предметів та явищ з погляду відповідності чи невідповідності вимогам, інтересам, смакам мовця, передає його ціннісне ставлення, має об’єктивно-суб’єктивний характер, тобто втілює суб’єктивні уявлення про об’єктивний світ, і залежить від часу, в який вона створюється, автора мовлення, що висловлює через оцінку свої думки, почуття, смаки, соціально детермінованих норм, світосприйняття, світовідчуття, соціальних інтересів, моди, престижу тощо.

Оцінка як семантичний компонент слова – це закріплене у семантичній структурі слова оцінне значення, яке виражає ставлення мовного колективу або окремого індивіда до співвіднесеного зі словом поняття або предмета за схемою добре/погане, схвальне/несхвальне, позитивне/негативне, корисне/шкідливе тощо.

Оцінні іменники – “це такий тип номінації, коли в одному слові можуть сполучуватися: а) назви об’єкта оцінки, б) ознака, яка мотивує оцінку, в) вираження суб’єктивного ставлення мовця до об’єкта оцінки, внаслідок чого у структурі оцінних висловлювань вже не відображаються такі компоненти оцінної ситуації, як мотиви оцінки й оцінні предикати” [6, 269].

Мова створена суспільством і відображає як суб’єктивне сприйняття світу окремою людиною, так і усталені світоглядні позиції суспільства взагалі. Зміни, що відбуваються в мові, зумовлені соціальними причинами, адже через мислення носіїв мови соціальні явища впливають на національну специфіку мови, суспільні зміни сприяють інтенсивному розвитку мови, а суспільно-політична атмосфера, в якій розвивається мова, може визначати типи, моделі, значення, функції одиниць цієї мови [1, 219-220].

В основі будь-якої пізнавальної діяльності лежить порівняння, яке виконує активну аналітичну й водночас синтезуючу роль на всіх етапах пізнання. У лінгвістиці порівняння визначається як фігура мови, яка полягає у зображенні особи, предмета, явища чи дії через найхарактерніші ознаки, що є органічно властивими для інших [9, 469]. Поняття, сформовані внаслідок виділення та поєднання ознак і властивостей зіставлюваних об’єктів, матеріалізуються як основа порівняння і як сутність суб’єкта порівняння. Ознака, за якою суб’єкт порівняння (те, що порівнюють) порівнюється з об’єктом (те, з чим порівнюють), визначається кольором, формою, розміром, відчуттям, запахом, якістю, властивістю тощо.

Порівняння є образною характеристикою фізичних і моральних якостей людини, а також окремих рис її поведінки, окремих ситуацій у житті людини, ґрунтуючись на подібності предметів і явищ навколишнього світу та світу людського життя. Вони свідчать про розвиненість асоціативних мисленневих зв'язків і художньої уяви автора. Порівняльні звороти демонструють також своєрідність багатозначної лексики в українській мові, що проявляється в неоднаковій, а часом і різноплановій співвіднесеності слова з предметами і явищами позамовної дійсності.

Всі ціннісні судження базуються на співвіднесеності та порівнянні з певним стандартом. Оцінна лексика, вживаючись у певному індивідуально-авторському контексті, виконує порівняльну функцію, що сприяє розширенню семантико-асоціативних меж контексту, і описувана реалія сприймається через призму оцінно-відчуттєвої індивідуальності мовця.

Підтвердженням цього є процес продуктивної реалізації аксіологічного компонента семантики лексем у порівняльних семантичних конструкціях, які забезпечують відображення позитивного чи негативного ставлення мовця до повідомлюваного, надають оцінності всьому висловлюванню та оцінюють суб'єкт порівняння за допомогою об'єкта порівняння, що характеризується відповідною позитивною чи негативною рисою.

Порівняння базується на зіставленні двох явищ, предметів, фактів для пояснення одного з них за допомогою іншого і свідчить про індивідуальну природу світосприймання, світовідчуття, нормативної системи цінностей та формування індивідуального концептуального світу. "Семантична спрямованість порівняння звичайно поширюється від предмета думки до реалії, яка чимсь цей предмет нагадує, найчастіше в плані експресивно-оцінному" [15, 144]. У художньо-публіцистичних виступах українських письменників образна характеристика, що міститься в порівняльному звороті, надає нову якість суб'єктові порівняння – людині, ця якість виникає на підставі аналогії з об'єктом порівняння – явищем природи, твариною, рослиною, побутовим предметом та ін. При цьому ті риси людини, які асоціюються з об'єктом порівняння, актуалізуються, решта ознак предметів, рис характеру чи поведінки зіставляваного об'єкта відходять на другий план.

Матеріалістичною основою творення порівнянь є реалістичний, предметний опис побуту, природи, стосунків між людьми. Такими є, наприклад, порівняння у художньо-публіцистичних виступах сучасних українських письменників-публіцистів, де чітко виразне розкриття негативних суспільних явищ та процесів пов'язане з предметно-матеріальними порівняннями, в основі яких лежить аксіологічна оцінка предмета, з яким порівнюється об'єкт мовлення, або набуття цим предметом оцінки певного знаку адгерентно: *Але де, в якій високорозвинутій незаблокованій літературі несе народ свого поета, як свічечку в страсний четвер крізь століття?* [7, 7], *Хто несе талант свій, як багаття, хто, як свічечку, руками затуляючи, хто, як божевільний, з бритвою бігає* [3, 1], *Хіба ці держави – не паперові кубики в руках кремлівського магістра, який забавляється тим, що то*

складає, то валить слухняні побудови з пап'є-маше [12, 3], У критиці знову заговорив, перебираючи аргументи, як важке каменючка, Іван Дзюба... [17, 2], Сьогодні скрізь, куди тільки падає погляд, проблеми – як ножі [10, 3], Я нічого не хотів і не хочу загострювати. Саме життя загострює кардинальні проблеми, що, як ніж, наближаються до українського горла [4, 1], В основі ж було одне – ігнорування людини як особистості, зведення її до отого гвинтика... [10, 2].

Оцінне порівняння в художній публіцистиці не тільки вводить слухачів або читачів у коло певних асоціацій, але й викликає переважно виразно негативну оцінку описуваного. Яскравим прикладом цього є зображення особи, через найхарактерніші ознаки, які є органічно властивими для інших осіб на основі їх поведінкових характеристик: ... зігнувшись на цьому колгоспному полі, як раби, мовчали, та й мовчать, правду кажучи, і досі [18, 3], Ми домовилися, що Рух і всі демократичні сили прекрасно зустрінуть Єльцина в піку патріарху Алексію, який приїхав до нас, як зłodій [18, 3], Так, деякі можновладці в цій державі нагадують орду, що заскочила на грабунок у чужу землю [14, 2]. При цьому оцінність порівняння може ніби додаватися до аксіологічної лексеми, яка позначає суб'єкт порівняння. Такі семантико-оцінні зв'язки спостерігаються при використанні зоонімів у функції об'єкта порівняння, які у свідомості мовців при зіставленні з людиною найчастіше набувають знижено-оцінної конотації: ... ринкова економіка в шорах централізованої державної власності нагадуватиме циганську клячу... [11, 3].

Якщо суб'єкт порівняння не несе в собі оцінної семантики, то оцінювання стає основною ознакою індивідуально дібраного порівняння. Так, осуджувальне негативне ставлення автора до певного етапу розвитку предмета думки – поезії, яка порівнюється з буянням бур'янів і трав, впливає саме з цього порівняння: Будьмо відвертими, в часи розквіту застою "поезія" "розкошувала", це часто нагадувало буяння бур'янів і трав на попелищі [10, 3], а неохвальне авторське оцінювання історичного періоду застою зумовило його порівняння з озиминою: Двісті п'ятдесят років ми існували, як озимина під снігом [16, 4].

Аксіологічна лексика, вживана сучасними письменниками-публіцистами, відзначається активним продукуванням оцінної міфічної концептосфери, яка власною оцінкою, сприйнятою і закріпленою у свідомості мовця, розширює аксіологічну парадигму української лексики: Заблокованість була потрібна. Раз, що приналежність до держави, котра, як той міфічний Кронос, поїдає своїх же [7, 4], Для України СНД – це той баран, який під своїм животом виніс мудрого Одиссея з печери людинопозжирача [13, 3], Україна, як казковий Фенікс, підніметься з Чорнобильського попелу [8, 7].

Неповторно-індивідуальному оформленню будь-якої думки мовця сприяє вживання авторських порівняльних семантичних конструкцій, які на основі аксіологічної лексеми формують новий стилістичний і семантичний потенціал лексики: Ви будете рівними серед рівних – святою трійцею будемо за чисто застеленим столом української державності, української [2, 7], Щоправда,

відкриттів у царині думки, наскрізного образу тут ще мало, як мало їх у всій прозі, вона скидається на будівельний майданчик... [10, 3], Одначе вісімдесят п'ятий і початок вісімдесят шостого – то час тоталітарного сум'яття, де все переплуталось, як волосся ефіона [17, 2], ... і всі наші культурницькі змагання ніщота ніщот, собаці під хвіст, троянда під бульдозером [5, 5], ... становище культури, освіти, мови, духовності нагадає глибоку відкриту рану, проходить по кожному, через весь організм нації, душить його смертельними газами [4, 1], У кожного з нас, українців, як рани, болять ті несправедливості, яких було допущено в ставленні до української культури, мови... [10, 2], ... відчуваючи себе “пупом Європи”, ми могли легко “призбирувати” сусідські землі... [16, 4].

Таким чином, аксіологічна лексика як джерело оцінності порівняльних семантичних конструкцій демонструє своєрідність національної культури та суспільства, в рамках якої вона функціонує, та специфіку індивідуально-авторського світобачення. Відображаючи ідіотичний характер світогляду, систематизації інформації, проведеної через аксіологічну призму свідомості та емоційно-чуттєве сприйняття мовця, вона виявляється активним впливовим засобом пропаганди авторських думок, переконань, нормативної системи цінностей.

Використана література:

1. Бацевич Ф.С., Космеда Т.А. Очерки по функциональной лексикологии. – Львов: Світ, 1997. – 392 с.
2. Драч І. Будемо рівними серед рівних: [Виступ голови т-ва “Україна”] // Культура і життя. – 1992. – 1 лютого. – С. 7.
3. Драч І. Доповідь Івана Драча: [Доповідь першого секретаря правління Київської організації СПУ на звітно-виборчих зборах організації] // Літ. Україна. – 1991. – 21 березня. – С. 3.
4. Драч І. Інтелігенція і вибори: Доповідь на I Всеукраїнських зборах інтелігенції // Літ. Україна. – 1998. – 26 березня (№ 12 – 13). – С. 1-3.
5. Драч І. Подолаємо Чорнобиль у собі: [Виступ на вечорі, присвяченому врученню премії Фондації Антоновичів] // Літ. Україна. – 1992. – 9 липня. – С. 5.
6. Космеда Т.А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: засоби вираження категорії оцінки в українській і російській мовах: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01, 10.02.02 / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Харків, 2001. – 33 с.
7. Костенко Л. Геній в умовах заблокованої культури: [Доповідь на міжнародному симпозиумі “Леся Українка і світова культура”, Луцьк] // Літ. Україна. – 1991. – 26 вересня. – С. 4.
8. Костенко Л. Ми переживаємо кризу сприйняття: [З виступу в столичному Будинку вчителя на тему “Чорнобильська катастрофа і збереження культурної спадщини народу”] // Урок української. – № 2. – С. 5-7.
9. Мацько Л.І. Порівняння // “Українська мова”. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. та ін. – К.: “Укр. енцикл.”, 2000. – 752 с.
10. Мушкетик Ю. За демократизм, національне відродження, високу духовність літератури: [Доповідь першого секретаря правління СПУ] // Літ. Україна. – 1991. – 18 квітня. – С. 2.
11. Павличко Д. Демократична партія України: [Вступна промова на установчому з'їзді Демократичної партії України] // Літ. Україна. – 1990. – 20 грудня. – С. 8.
12. Павличко Д. “Не для вільних людей і не для вільного народу”: [Виступ] // Літ. Україна. – 1991. – 4 липня. – С. 4.
13. Павличко Д. Україна і світ: [З виступів на Всесвітньому форумі українців] // Літ. Україна. – 1992. – 3 вересня (№ 35). – С. 3.
14. Павличко Д. “У рухівців ніхто не відбере правди...”: [Виступ на урочистостях з нагоди 10-ліття Народного Руху України] // Літ. Україна. – 1999. – 23 вересня (№ 32). – С. 2.
15. Сучасна українська літературна мова. Стилїстика / За загальною редакцією акад. І.К.Білодіда. – К.: Наук. думка, 1973. – 588 с.

16. Яворівський В. Прощай, тисячоліття: [Промова виголошена по I програмі Українського радіо 25 грудня 2000 року] // Україна молода. – 2001. – 4 січня. – С. 4.

17. Яворівський В. Українська література і ще одна спроба відродження: [Доповідь В.Яворівського] // Літ. Україна. – 1990. – 19 квітня. – С. 2.

18. Яворівський В. “Я весь пішов у політику”: [Про суспільно-політичну обстановку на Україні: Промова народного депутата УРСР перед представниками української діаспори США на річних зборах Українського інституту Америки] // Літ. Україна. – 1990. – 13 грудня. – С. 3.

Серпутько Г.П.

ДІЄСЛОВА З СЕМАНТИКОЮ СТАВЛЕННЯ НА ШКАЛІ СУБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ

Оцінка є універсальною логічною категорією, що охоплює усі сфери життя людини і якнайповніше реалізується у мові на всіх її рівнях. На лексико-семантичному рівні оцінністю позначені не лише власне оцінні мовні одиниці, а й ті, до семантики яких входить оцінна сема як додаткова, супровідна основній. До таких належать і дієслова ставлення, оцінність яких полягає у ціннісно орієнтованому (позитивне – негативне) вияві ставлення суб'єкта до об'єкта.

Дослідженню оцінної семантики приділено багато уваги у працях вітчизняних та зарубіжних мовознавців (О. М. Вольф, Л. М. Васильєв, В. Г. Гак, Н. Д. Арутюнова, Т. А. Космеда, Е. Сепір, Д. Перрі), але й досі не існує єдиного погляду щодо семантики ставлення. Дехто з мовознавців розглядає ставлення суб'єкта до об'єкта серед власне оцінки [10, 15], ми ж схилиємось до думки, що дієслова ставлення наділені оцінною семою, яка закладена у семантиці слова і розгортається як характеристика ставлення суб'єкта до об'єкта (особи, явища, предмета) у процесі мовлення [7, 195].

Оцінка, що окреслює ситуацію ставлення, позначена високим ступенем суб'єктивності, оскільки позитивність, нейтральність чи негативність у вияві ставлення належить до індивідуальної сфери і залежить від емоцій, почуттів, позиції суб'єкта до об'єкта ставлення. Тобто дієслова ставлення розміщуються на шкалі суб'єктивної оцінки.

Оцінна шкала є складною динамічною структурою, на якій, відповідно до ієрархії цінностей, градуюються мовні одиниці за принципом “позитивне – негативне”, “добре – погано”. Досить умовно оцінну шкалу можна поділити на три недискретні зони: позитивне, нейтральне, негативне. Залежно від закладеної у семантиці ставлення оцінної семи, дієслова мають здатність розміщуватися на оцінній шкалі, групуючись за виявом позитивного, нейтрального чи негативного ставлення. Що ж до зони нейтральної оцінки, то у поглядах мовознавців не існує певної одноставності. Переважає думка, що нейтральна зона на шкалі оцінок співвідносна з позитивною й негативною та знаходиться між ними, займає серединну позицію, відповідно підкреслюючи асиметрію [13,187; 14,95]. Але нейтральність не